

СТАБІЛІЗАЦІЯ ДИСПРОПОРЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ПРИ УДОСКОНАЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В статті розглядаються питання диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів та субрегіонів України. Аналізується співвідношення їх економік і характеризуються міжрегіональні диспропорції у економічному та соціальному становищі. Пропонуються заходи по удосконаленню національної політики у напрямку пом'якшення міжрегіональних диспропорцій.

The social-economic development of the regions and subregions of Ukraine is examined in the article. It is analyzed the level of regional development and characterized regional disproportion in the economic and social sphere. It is offered the ways of changes of the regional policy in relation to decrease the regional disproportion.

Ключові слова: диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів, субрегіони, національна економіка, регіональна економічна політика.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Побудова в Україні нової соціально орієнтованої моделі розвитку держави супроводжується трансформаційними процесами у всіх сферах економіки, зокрема, в регіональних господарських системах, як складових єдиного економічного простору України. Між регіонами існують певні диспропорції у рівні розвитку та забезпеченні факторами розвитку. Такі ж диспропорції спостерігаються і на субрегіональному рівні – частині регіонів. Безпосередньо адміністративні райони різняться між собою за багатьма показниками: розвитком промисловості, сільського господарства, забезпеченості закладами освіти, охорони здоров'я, культури, рівня життя та населення. Ці райони мають різний виробничий потенціал, неоднаково забезпечені інфраструктурою, в них по-різному підходять до інноваційних шляхів розвитку. Отже, актуальність обраної проблеми полягає, насамперед, в ефективній національній економічній політиці, регулюванні процесу ринкових перетворень та активізації внутрішніх ресурсів соціально-економічного розвитку субрегіонів.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Дослідженню проблем диференціації регіонів за рівнем розвитку присвячені роботи З. Варналій, В. Гейца, М. Долішного, Е. Лібанової, Д. Лук'яненко, Л. Чернюк та багатьох інших. Визначена проблематика торкається низки питань, пов'язаних з прискоренням соціально-економічного розвитку за рахунок внутрішніх, у тому числі нематеріальних ресурсів. Це тісно пов'язано з інтенсивними змінами, які відбуваються в структурі споживання та нагромадження за рахунок ендогенного розвитку, використання новітніх технологій, запровадження сучасних підприємницьких мереж, зростання якості людського і ресурсного потенціалів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Критичний аналіз опублікованих з даної проблематики наукових праць, теоретичних концепцій, методичних розробок і рекомендацій свідчить, що диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів та субрегіонів вивчені недостатньо, зокрема не приділено відповідної уваги дослідженню факторів інтенсифікації економічного розвитку внутрішніх районів областей (субрегіонів), оцінці співвідношення внутрішніх та зовнішніх факторів, впливу на покращення рівня життя населення. Не існує також чіткої методики оцінки субрегіональної диференціації.

Формулювання цілей статті. Окреслені питання визначають мету статті, яка полягає у стабілізації існуючих диспропорцій в соціально-економічному розвитку регіонів, завдяки удосконаленню національної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих результатів.

У рамках розвитку теорії і практики регіональної економіки регіон є поняттям адміністративно-економічним, тобто це територіально спеціалізована й адміністративно окреслена частина національної економіки, яка характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу і управління. Згідно закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», останніми визначені територія Автономної республіки Крим, областей, а також міст Київ та Севастополь. Законодавством регіони визначаються як територіальні утворення субнаціонального рівня із системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та інші територіальні утворення, які характеризуються специфічністю, цілісністю і спільністю проблем розвитку й визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку територій [1].

При побудові логіки даної публікації вирішальне значення має той факт, що досліджувані регіони та їх субрегіони мають спільний соціальний і економічний розвиток протягом тривалого часу. Це призвело, з одного боку, до взаємозалежності регіональних економік та їх суб'єктів, а іншого – до гострої незбалансованості регіональних відтворювальних циклів і, як результат – посилення кризових явищ в період становлення ринкових відносин. Попри те, що процеси регіонального розвитку детерміновані об'єктивними закономірностями і принципами, результатом є суттєва диференціація розвитку економічних районів, адміністративних областей, адміністративних районів (субрегіонів). Питання регіонального розвитку є дуже важливими, адже цілі галузі економічної діяльності стають нежиттєздатними в період трансформаційної економіки [2, с. 13].

Динаміка основних показників соціально-економічних диспропорцій в Україні свідчить, що у попередні роки в економіці структурні перетворення відбувалися переважно стихійно, під впливом зовнішніх чинників, за відсутності єдиної стратегії, що призвело до інтенсивної експлуатації ресурсних порівняльних переваг. Сучасний стан економіки України характеризується наявністю системних диспропорцій. Наявна структурна розбалансованість економіки негативно впливає на потенційні можливості подальшого соціально-економічного розвитку. Водночас, глобальна економіка формує виклики, спроможність реагування на які фактично визначатиме для економіки України перспективи паритетної інтеграції до світового господарства та реалізації стратегічних інтересів. Деякі показники соціально-економічних диспропорцій розвитку економіки в Україні подані на рис. 1.

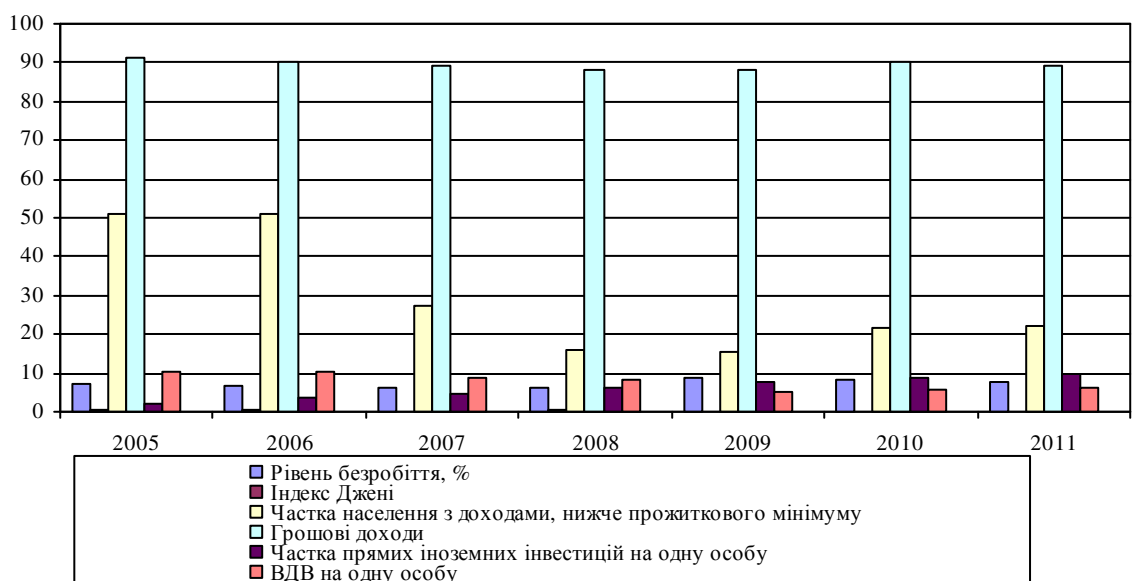
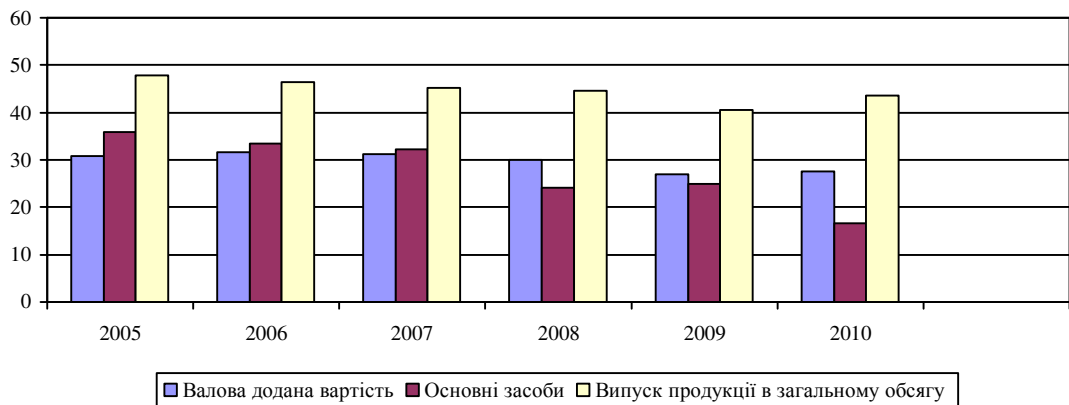

Рис. 1. Соціально-економічні диспропорції в Україні за 2005 – 2011 роки (за даними Держкомстату [2])

Як зазначає В.В. Томаєва, динаміка соціально-економічного розвитку регіонів протягом останніх років визначалась станом та тенденціями макроекономічних процесів в країні, зокрема, тривалим періодом економічного спаду; перешкодами, що створювали трансформаційні процеси ринкових відносин, відносин власності, державного управління та ін. [3, с. 149]. Підкреслюючи основні проблеми, науковець робить акцент на деяких показниках, що дозволяють простежити диспропорції регіонів – ВВП та ВРП.

Нами розглянуті інші підходи. Так, однією з характеристик структурних процесів в економіці регіонів є надзвичайно низькі темпи зростання питомої ваги обробної промисловості у валовій доданій вартості, що є наслідком, структурних зрушень, які відбуваються безпосередньо всередині самої обробної промисловості на користь виробництв із низькою часткою доданої вартості. Тенденції структурної динаміки економіки загострюють суперечності між індустріальною складовою та вимогами розвитку економіки, заснованої на знаннях, формують довгострокові загрози та обмеження для зміцнення конкурентоспроможності регіонів. Унаслідок цього структура вітчизняної економіки характеризується високою часткою сировинних галузей промисловості та високою матеріаломісткістю промислового виробництва. Динаміка промислового виробництва і регіональному розрізі представлена на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка промислового виробництва в регіональному розрізі, % (за даними Держкомстату [2])

Диспропорції розвитку регіонів з'явилися завдяки багатьом чинникам, серед яких найбільше значення мають, скоріше, не ресурси, а наявність вертикальних та горизонтальних зв'язків. В наш час існують методичні підходи до оцінки міжрегіональної диференціації, що ґрунтуються, в основному, на трьох підходах: побудова рейтингів (комплексних оцінок) регіонального розвитку; використання методів дослідження нерівності в доходах (крива Лоренса, коефіцієнт Джині) та використання будь-якого класичного індикатора математичної статистики, що застосовується для оцінки розкиду компонент вектору від середнього значення – дисперсії, середньоквадратичного відхилення, коефіцієнту варіації та ін. Для досліджень диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів серед науковців найбільш популярним є метод рейтингу (ранжування). Ранжування виконується, як правило, від найкращого до найгіршого показника. Порівняння рангів за різні роки дає якісну та кількісну характеристику змін у диспропорції.

Згідно проведених досліджень у 2012 р. [4], лідерами рейтингу регіонів України 2011 року стали Дніпропетровська, Київська і Волинська області. Найкращий результат, на думку 25 провідних експертів, показала Дніпропетровська область, що пов'язано з прискореним розвитком інфраструктури регіону: у 2011 році була відкрита об'їзна дорога навколо Дніпропетровська, темпи будівництва та реконструкції доріг області визнані найвищими по країні, в регіоні відкрито систему перинатальних центрів. Область займає перші місця з надання допомоги соціально незахищеним верствам населення. Додаткові бали області приніс і сприятливий інвестиційний клімат регіону – річний обсяг прямих інвестицій в економіку Дніпропетровщини став орієнтиром для інших областей. Традиційно високою позицією в рейтингу може похвалитися Київська область. У 2011 році

регіон особливо досяг успіху в сільському господарстві. Так, до кінця року виробництво зернових і зернобобових культур на Київщині перевищило рівень 2010 року на 39%. Столичний регіон став лідером також за показниками роздрібною торгівлі та темпами будівництва нового житла. У минулому році тут ввели в експлуатацію 611 м² житла на кожну тисячу жителів, а це майже втричі більше, ніж в середньому по Україні. Трійку лідерів замикає Волинська область. Незважаючи на те, що область значно відстає від перших двох із залучення інвестицій, високе місце в рейтингу їй забезпечили екологічні і демографічні показники. Крім того, важливими складовими успіху Волинської області стали високі показники за обсягами будівництва, низька інфляція і найменші заборгованості по зарплаті. Слідом за лідерами рейтингу йдуть сім регіонів України, яких експерти віднесли до групи «динамічно розвиваються». До цієї групи належать Донецька, Одеська, Запорізька, Харківська, Львівська, Вінницька та Рівненська області. Решту регіонів України експерти віднесли до групи «перспективних». Це регіони, які не використовують в повній мірі наявний у них потенціал. Отже, в Україні, як і раніше є регіони-донори та регіони-реципієнти.

Як свідчать наведені дані, між розвитком регіонів України спостерігаються суттєві соціально-економічні диспропорції, що потребує прийняття радикальних заходів на рівні держави. Перспективи розвитку регіонів значною мірою визначаються обраною національною політикою, ефективність реалізації якої полягає у досягненні поставлених цілей і залежить від якості управління. Перенесення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, що супроводжується передачею владних повноважень місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, відкриває найбільш широкі можливості для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Національна політика щодо структурної перебудови економіки повинна враховувати, що розповсюдження господарської діяльності по окремих регіонах країни визначається факторами розміщення, наявністю ресурсного потенціалу та іншими, не менш важливими чинниками, а їх важливість змінюється у часі.

Змістовне наповнення регіонального розвитку буде сприяти ліквідації диспропорцій регіональних економік та розвитку стабілізаційних процесів в соціально-економічному житті суспільства. Розробки у даному напрямку досліджень мають велику перспективу, оскільки будуть сприяти, насамперед, проведенню адміністративно-територіальної реформи в Україні, ліквідації міжрегіональних диспропорцій.

Регіональні диспропорції, як об'єктивний процес економічного розвитку, мають цілком певні шляхи вирішення, які проявляються у формуванні специфічних регіональних утворень – субрегіонів, у розвитку місцевого самоврядування, в економічних і соціальних параметрах функціонування поселень різного таксономічного рівня. Міжрегіональні відносини в Україні є суттєвим важелем динамічно збалансованого соціально-економічного, науково-технічного та культурного розвитку як окремих регіонів, так і держави у цілому.

Основою структурної перебудови, визначальним пріоритетом для регіону мають стати розробка та реалізація національної програми, спрямованої на розвиток інноваційної моделі соціально-економічного розвитку, утвердження регіону як високотехнологічної території. Завдання має реалізовуватися через нову стратегію інноваційної політики, запровадження надійної системи ресурсозбереження, маловідходного виробництва та впровадження інноваційних технологій. На це повинна бути спрямована структурна, бюджетна, фінансова макроекономічна і регіональна політика країни, окремих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Таким чином, структурна перебудова економіки області сприятиме її подальшому розвитку у всіх галузях господарювання.

Необхідною умовою, яка передує успішному проведенню такої політики на усіх ступенях, є кардинальна управлінська реформа. Компетенція регіонів у національній політиці охоплює структурні зміни ринків праці, розвиток приватного сектора та запровадження закордонних інвестицій у регіон. Провідними соціально-економічними факторами виступають наявність висококваліфікованих кадрів, існування наукових центрів та освітніх закладів, що сприяє розвитку науково-технічного прогресу регіону. Міцна економіка держави повинна формуватися на залученні внутрішніх ресурсних потенціалів розвитку регіонів, стимулюванні більш повного і ефективного використання місцевих трудових, інтелектуальних та інших ресурсів.

В зв'язку з тим, що визначальна роль у розвитку регіонів належить економічним зв'язкам і відносинам, характеристика останніх, зокрема процесів розподілу праці і кооперації, потребують першочергової уваги.

Управлінську діяльність регіонів можна поділити за трьома рівнями: стратегічний (формулюються основні цілі регіонального розвитку і обирається найбільш оптимальна стратегія); безпосередньо управлінський (висуваються конкретні цілі еколого-економічного розвитку і контроль за їх виконанням); оперативний (прискорені вирішення існуючих проблем в зв'язку з неординарною ситуацією).

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне об'єктивно оцінити економічний потенціал окремих регіонів і виявити низку взаємних інтересів розташованих у них суб'єктів господарювання та адміністративно-територіальних одиниць у цілому. Тому економічному міжрегіональному співробітництву будуть сприяти такі заходи:

- розробка довгострокових стратегій соціально-економічного розвитку регіонів;
- розробка програм міжрегіонального співробітництва;
- впорядкування правових основ економічної взаємодії між центром і регіонами;
- поглиблення державного управління та економічного контролю;
- розробка інвестиційних проектів на міждержавному рівні.

Виникає необхідність в розробці стратегії економічної інтеграції, в першу чергу з сусідніми країнами, яка зможе підвищити дієздатність влади, прискорити впровадження структурних реформ. Іноземні ринки певною мірою стимулюють розширення виробництва, яке активно використовують різні країни. Задекларувавши перехід до ринку, зробивши перші кроки на шляху входження у європейські і фінансові світові та ринкові структури, України отримала змогу скористатися впровадженням економічної стратегії, яка спирається на експорт продукції. Певні можливості відкриває й те, що в процесі широкої реструктуризації європейської промисловості виникає попит на вироби, які випускають традиційні експортні галузі країни: металургійна, хімічна та сільське господарство. Економічне зростання країни тісно пов'язане з оптимізацією імпорту. Мова йде не лише про динаміку імпортової продукції, а й про його структуру. Запорукою успішного здійснення стратегії економічного зростання є фінансова підтримка у розмірах, які забезпечили б реструктуризацію економіки регіонів, стабільну віддачу праці та капіталу. Таку підтримку регіонам можуть надати країни з розвинутою економікою за умови здійснення Україною політичних, правових та економічних перетворень.

Висновки. Проведені дослідження соціально-економічного розвитку регіонів України доводять поглиблення диспропорцій. Виходячи з аналізу, можна стверджувати, що регіональні інтереси повинні бути скориговані у бік передачі адміністративним органам і органам самоврядування регіонів повної відповідальності за впровадження та цільового використання внутрішніх ресурсів, при цьому має бути ліквідована дискримінація одних регіонів і преференції по відношенню до інших. Сучасна національна політика має бути направлена на усунення диспропорцій, регіональне оновлення та інновації, мобілізацію існуючого ресурсного потенціалу.

Література

1. Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
2. Семенов В.Ф., Балджи М.Д. Структурна перебудова економіки регіону (на прикладі Одеської області) / В.Ф. Семенов, М.Д. Балджи // Вісник Прикарпатського університету. – 2007. – Вип. 5. – С. 12 – 16.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Томарева В.В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження / В.В. Томарева // Держава та регіони. – 2010. – №6. – С. 148 – 152.
4. Comments. ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnepr.comments.ua/article/2012/03/23/120101.html>.